

Magyari Etelka

HALOTTI BÚCSÚZTATÓ A BÁNSÁGI ÚJSZENTESÉN

A Bánság északi szélét határoló Maros két partján elhelyezkedő magyar falvakban évtizedek óta többször temetnek, mint esketnek vagy keresztnak. A falvakban egyre több az elhagyott üres ház, a temetőben pedig szaporodnak a sírok. Akárcsak a fejfák vagy keresztek, a halotti búcsúztatók is egy-egy lélek távozását siratják. Hiába a gyászoló család, hiába a gyülekezet népes tábora, a magyar lakosság ezen a tájon igen-igen megfogyatkozott.

A halotti búcsúztatók sok évszázados történetük során sohasem tartoztak az egyház által támogatott hagyományok közé, bár eleinte a helyi kántor és papság kivette részét megírásukban és előadásukban. A XVII. századtól egymást sűrűn követő egyházi tiltások ellenére a szokás fennmaradt.¹

Húszéves bánsági szolgálatom során, ahol református, katolikus és neoprotesztáns gyülekezetekben is megfordultam, csak közvetlenül a Temesvár melletti Újszentesen találkoztam a magyar katolikusoknál ezzel a szokással. Viszont a Temes megyei Bodófalvára beköltözött székelységnél (Sófalváról, Pálpatakáról jöttek) találkoztam már a névszerinti búcsúztatás igényével, melyet a hivatalos református egyház még az 1970-es, 1980-as években ellenzett, mivel a névszerinti búcsúztatás számos összetűzés alapja volt. A közbenjáró vagy véletlenül kifelejtett, vagy családi viták miatt tudatosan kihagyott valakit, netán személyes sérelem vagy bosszú vezérelte. Több lelkész ezért is a gyászoló család valamely tagjával íratta le a családfát, illetve azoknak a nevét és rokonsági fokát, akiktől búcsúztatni kellett. Református létemre sem Aradon, sem környékén, sem a Bánságban nem vettem részt olyan református temetésen, ahol név szerinti búcsúztatott volna a lelkész. Pedig többször, többen igényelték volna, de a lelkész megértette a gyülekezettel, miért is tiltják ezt az egyház törvényei.²

Egyetlen esetben a Temesvár melletti Újszentesen 1986-ban vagy 87-ben a Gyórfi családot nem lehetett lebeszélni a búcsúztatóról. Arra hivatkoztak, hogy náluk, a székelységben ez így szokás. Amikor megjelent a halottas háznál az akkori újszentesi lelkész, a gyülekezet kántora és néhány presbiter nem engedtek be minket, mert a celebrálást a helyi katolikus parasztkántor kíséretében az akkori temesvári segédlelkész elvállalta helyi kollegája megkérdezése és beleegyezése nélkül.

A katolikus parasztkántor halotti búcsúztatóját először Újszentesen halottam Horváth János temetésén. Itt a katolikus és református lelkész együtt

szolgált, a búcsúztatás a temetőben hangzott el, miután a lelkészek eltávoztak. Emlékszem, hogy olyan hosszúra nyúlt a temetés, hogy sötétben jöttünk el a temetőből.

Ki is volt ez az újszentesi katolikus kántor?

Köztudomású, hogy az elmúlt évtizedekben a történelmi egyházak óriási kántor-hiánnyal küszködtek. A Bánságban még személyesen ismerhettem igen jól képzett, az enyedi kántortanító-képzőben végzett időős kántorokat, akik meg tudták szólaltatni az orgonákat. Mára már elnémította őket az idő. De nagyon sok gyülekezetben annak is örültünk, ha jóhangú falusi emberek segítettek ki az éneklésben, az orgona pedig örök gond volt a zenei előképzettség hiánya és a nagyon kicsi fizetések miatt.

Újszentesen is hasonló volt a helyzet a katolikus és a református gyülekezetben is. Néhány zenélni tanuló fiatal egy-egy ünnepi istentiszteleten odaült az orgonához, de hétköznapiakon és főleg temetéseken nem volt kántor. 1978-tól Szabó Julianna lett a gyülekezet parasztkántora, miután elődje, Albert Ilonka néni kiöregedett.

Szabó néni bánsági születésű, de nem tősgyökeres újszentesi. 1921. május 19-én született Czerna-Barán, a mai Jugoszláviában; férje Keglevics-Házán 1923. február 17-én. Az ő életükben is nyomon követhető a fogyatkozó bánsági magyarság sorsa. Előbb Valkányba mentek, de ahogy fogyott a magyarság, és ahogy szűntek meg a magyar iskolák, s ők ragaszkodtak ahhoz, hogy gyermekeik anyanyelvükön tanuljanak, hát költöztek tovább, olyan helyre, ahol több magyar volt, ahol még működött magyar iskola. Így Szabó néni első gyermeke, Tibor 1948. szeptember 13-án született Valkányon, a második, János 1955. augusztus 27-én Nagyszentmiklóson. Az unokák, Tibor, Erzsike, Lajcsi viszont már Újszentesen. A legnagyobb fiú fiatalon halt meg, három árvát hagyva, a kántor néni kisebbik fia magánvállalkozó a Bihar megyei Mihályfalván.

Több mint egy évtizede ismerem személyesen is a családot. A három unokát tanítottam is, és el kell mondanom, hogy ez a család volt a helyi kulturális élet kovásza. Szabó néni fiai színjátékosok voltak a helyi kultúrháznál, táncoltak a Vadrózsa népi együttesben. Tibor fiuk itt ismerte meg feleségét, Lídiát, így lett belőlük „kultúrházasság”, ahogy a helybeliek mondták. Az unokák is örökölték a tehetséget.

Szabó néni a fia halála óta nem búcsúztat, és nem is hajlandó beszélni róla. Birtokomban mindössze két búcsúztató szövege van: az egyiket időős férfi mellett énekelték, a másikat fiatal nő mellett.

Első pillantásra az a gyanúm, hogy ezek másolt szövegek, ahol a másoló már nem tudatosította az alapvető metrikai szabályokat sem, úgy másolt, ahogy azt a lap terjedelme megengedte. Az időős férfi mellett énekelt búcsúztató első szakasza eredetiben hét sor, valójában négy lenne az én átiratom szerint:

Szomorúan kongat a templom harangja,
Gyász temetésre híveit összehívja.
Egy jó édesapát tesznek le a földbe,
Istenem, ne hagyj el, vidd lelkét a menybe!

Szabó néni nem vette figyelembe a vers rímképletét sem a sor tördelésénél, bár a hangsúlyos verselés is szabályos tizenkét szótagos sorokra épül. Mindkét vers, a népdalokhoz hasonlóan, természeti képpel kezdődik: „Jaj, de sötét felhő borult a tájra” és „Szomorúan kongat a templom harangja...” Majd ebből párhuzammal bomlik ki a gyászoló család fájdalma. A jelzők elcsépeltek, bár egy kis jóindulattal mondhatnánk, hogy lényegjelzők: jó édesapa, jó hitvesem, hűséges párom, kedves fiam, hideg sír, boldog feltámadás, sötét felhő, nagy bánat, árva gyermek. A két búcsúztatóban a jó jelző 12-szer fordul elő, de megtalálható a jól határozószó és a jószág főnév is.

- 1) 1978. óta búcsúztattam halottakat
 - 2) Előtte Albert Jlonka búcsúztatta őket.
 - 3) 1921. v. 19 Czerna - Bara Jugoszlávia
 - 4) Férjem 1923. II. 17. Keglovics házában született.
- Fiaim: Tibor 1948. IX. 13. Valkányon
 János 1955. VII. 27. Nagy-szentmikló
- Én nyugdíjas vagyok
 Férjem és Tibor fiam elhalálozott
 János fiam magánvállalkozó
 az asztalos szakmában
 Mihályfalván (Bihar)

A személyi adatok Szabó Julianna kézírásával

Mindkét szöveg egyfajta monológ, egyes szám, első személyben, amelyben a halott búcsúzik hátramaradt rokonaitól a fontosság sorrendjében: először a hitvestárstól, majd a gyermekektől, unokáktól, egyéb rokonoktól, szomszédoktól, ismerősöktől. Az eredeti szöveg nyüzsg a helyesírási hibáktól és nyelvhelyességi bukfencektől, a metrika tisztasága arra enged következtetni, hogy valamely templomi ének dallamára adták elő a szöveget. Bár az ötvösdí kántornő, Pörgéné Kreitz Erzsébet azt hangoztatta egy alkalommal, hogy ő nemcsak minden temetésre más-más szöveget ír, de külön-külön dallamot is szerez hozzá.

Az újszentesi Szabó Juliannától már nem sikerült megtudni, hogy csak ez a két szövegtípusa van-e, bár a nekem elküldött lapokból arra következtethetek, hogy egy füzetből tépte ki őket. Régebbi feljegyzéseim kiegészítésre várnak, de fia halála óta Szabó néni sem nem búcsúztat, sem nem hajlandó erről a tevékenységéről nyilatkozni. A másolási technika alapján viszont az a gyanúm, hogy valaki másnak a szövegeit használta fel, talán pont az elődét, Albert Ilonkáét.

JEGYZETEK

1. A halotti búcsúztatók divatja a 17–18. századra tehető. Korábban az úri és városi temetési szertartás része volt. A 19. századtól a paraszti kultúrában játszott szerepe is ismeretes. Kríza, 1993, 1, Bartha 1995 I., 8.
2. A lelkész általi búcsúztatás, valamint a visszautasítása miatti konfliktusok leírását l. Nagy 1992, 57–58.

IRODALOM

BARTHA Elek

1995 Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórájában. I-II. Debrecen
KRÍZA Ildikó

1993 Felsőnyéki halotti búcsúztatók. Bp.

NAGY Ödön

1992 Temetési szokások a Maros megyei református gyülekezetben.

Néprajzi Látóhatár I. 3–4. sz. 56–63.

FÜGGELÉK

Jaj, de sötét felhő borult a tájra

*Jaj, de sötét felhő borult a tájra,
Nagy bánatot hozott erre a családra.
Egy jó édesanya két szemét lezárta,
Kinn a temetőben rideg sír várja.*

*35 esztendőtt adott Isten élnem,
Erről a világról el kell nekem mennem,
Koporsómhoz hívlak sorban benneteket,
Akiket a szívem oly nagyon szeretett.*

*Jó hitvesem, Laci, tőled most búcsúszom,
15 esztendeig voltál hűséges párom.
Megköszönöm neked a sok jószágot,
Nehéz betegágyamban hű ápolásod.*

*Kedves férjem, Laci, még egy a kérésem,
Soha el ne hagyjad árva gyermekeinket.
Utoljára ennyit kérek én most tőled,
A jó Isten segítsen meg mindég tégedet!*

*Drága kis árváim, Marika, Gyuszika és Katika,
Mostan elbúcsúzik tőletek örökre anyuka.
Nagyon fáj ez nekem, hogy itt hagylak titeket,
Imádkozok én majd a mennyben értetek.*

*Drága édesanyám, Isten teveled,
Én már soha többé nem látlak tégedet.
A jó Isten vigasztaljon tégedet,
Hogy öreg napjaidat boldogan élhessed.*

*Összes rokonoktól, jó szomszédoktól,
Összes ismerősöktől és jó barátoktól
Búcsút veszek mostan utoljára,
Mert a temetőben vár a hideg sír szája.
Istenem, adj nyugvást a sírban testemnek,
Boldog feltámadást én bűnös lelkemnek!*

Szomorúan kongat a templom harangja

*Szomorúan kongat a templom harangja (gyászt),
Temetésre híveit összehívja.
Egy jó édesapát tesznek le a földbe
Istenem, ne haggy el, vidd lelkét a mennybe.*

*87 esztendőtt adott Isten élnem,
Erről a világról el kell mennem nekem.
Koporsómhoz hívlak sorban benneteket,
Akiket a szívem oly nagyon szeretett.*

*Jó hitvesem, Erzszi, tőled most búcsúzó,
65 esztendeig voltál hűséges párom.
Mindent megköszönök, amit értem tettél,
A te hű párod most közületek elmén.*

*Kedves fiam, Józsi, tőled most búcsúzó,
Nagyon fáj a te szíved, azt én jól tudom.
Áldja meg az Isten minden lépésedet,
De azért engem soha el ne feledj!*

*Drága Mariska lányom, tőled is búcsúzó,
Mielőtt kivinnék a gyászkoporsóm.
Jani jó vejemmel boldogan éljete,
Akkor én a sírban boldogan pihenek.*

*Kedves Jani fiam, Mancsi jó menyemmel,
Elbúcsúzóok tőletek örökre.
Megköszönöm nektek a sok jóságot,
Nehéz betegágymában hű ápolásokat.*

*Drága unokáim, tőletek is búcsúzó,
Néktek továbbra is sok szerencsét kívánok,
Boldogok legyetek ebben az életben,
Imádkozok értetek odafenn a mennyben.*

*Összes rokonoktól, jó szomszédoktól,
Összes ismerősöktől és jó barátoktól
Búcsút veszek mostan utoljára,
Mert a temetőben vár a rideg sír szája.
Istenem, adj nyugvást a sírban testemnek,
Boldog feltámadást én bűnös lelkemnek!*